

НЕБО И ЧОВЕК СУ ЈЕДНО: ДРЕВНИ КИНЕСКИ КОНЦЕПТ ТРИ СВОЈСТВА КОСМОСА – НЕБА, ЗЕМЉЕ И ЧОВЕКА – У ПРОМЕНИ ЦОУА

НАТАША КОСТИЋ

Мегатренд универзитет, Факултет за међународну економију,
Булевар уметности 29, Београд, Србија
natasa_kostic@yahoo.com

САЖЕТАК: Овај рад са сасвим новог аспекта анализира *Промену Цоуа* – свеобухватно древно кинеско филозофско дело, које је сачињено, од српским читаоцима, познате *Књиџе ѿромене* и њених филозофских коментара, тзв. *Коменѿара ѿромене*. Поглавља *Коменѿара ѿромене*, као што су „Венац текста”, „Текст тумачења”, „Текст симбола” и др. у овом раду се на доста места цитирају и објашњава се њихово значење које је битно за разумевање древног кинеског космолошког концепта „небо и човек су једно”.

У кинеском поимању космоса – небо, земља и човек су холистички повезани и међузависни, те се ставља нагласак на одговорност човека за сваки његов поступак, јер свако и најбаналније човеково дејство изазива промене у читавом космичком поретку. Човек је рођен, не да би се безбрижно препустио задовољствима, већ да би себи поставио циљ духовног раста – самокултивисања кроз стадијуме честитог човека и мудраца, трудио се да успостави и одржи хармонију с природом и на тај начин благотворно деловао на сва бића и ствари у природи.

КЉУЧНЕ РЕЧИ: небо, космос, честит човек, мудрац, Дао, *Промена Цоуа*, *Књиџа ѿромене*

У кинеској филозофији постоји веома оригиналан концепт који слови да су небо и човек једно. Када се спомену небо, природа или космос увек се подразумева да тема треба да обухвата и човека, његов живот и однос неба и човека. У кинеском поимању космоса, небо и човек су нераскидиво повезани. Сви елементи космоса – звезде, планете, Сунце, Земља, људи, животиње, биљке и ствари – чине јединство. Сви они заједно чине холистички, јединствени универзум. Сматра се да концепт јединства неба и човека потиче од кинеских филозофа Менџија (око

371–289. године п. н. е) и Дунг Џунгшуа (179–104. год. п. н. е). Међутим, овај концепт се по први пут појављује у писаној форми код филозофа Џанг Дзаиа (1020–1077. године) у делу *Исправљање незнања* из 1076. године [李 2004]. Када говоримо о концепту јединства неба и човека у *Промени Џоуа*, он овде има посебну форму и значај, и назива се „три својства: небо, земља и човек”. У „Венцу текста”, једном од значајних филозофских поглавља *Промене Џоуа*, се каже: „Кретања и промене шест линија хексаграма осликавају промене Даоа¹ три узвишена”² [高1998: 384]. Три узвишена су синоним три својства. Небо, земља и човек су три најузвишеније категорије у *Промени Џоуа*. Човек је медијум између неба и земље. Из тог разлога, човек је такође веома узвишен, он је у овом делу уздигнут на ниво Бога, јер једино он има моћ да успоставља и негује равнотежу и поредак између неба и земље. Стање човековог духа контролише и предодређује развој и еволуцију природе и читавог космоса. Када овде говоримо о човеку, мислимо како на човека као појединца тако и на целокупну људску расу. *Промена Џоуа* је практично упутство како да човек постане честит човек или пак мудрац. Уколико жели да се стопи и буде једно с небом, човек може кренути само једним путем, а то је пут честитог човека. Након што човек усаврши себе и постигне савршену честитост у свом животу, уколико има још енергије и за виша постигнућа, може да настави и даље у процесу духовног самоусавршавања и покуша да постигне и стање мудраца. Човек као духовно биће треба и да тежи таквом циљу, јер једино неко ко је одабрао да се кроз живот креће путем честитог човека и мудраца, има способност да дугорочно сачува космичку равнотежу и штити сва бића и ствари на земљи.

ДАО ЧЕСТИТОГ ЧОВЕКА

Један од основних циљева *Промене Џоуа* је култивисање честитог човека – ђун дз’ (君子). Из тог разлога, у *Промени Џоуа* се на много места расправља о томе како да човек буде честит. У оквиру 64 хексаграма и у „Коментарима промене” доста се говори о томе како постати и шта значи бити честит човек. Неко ко тежи да постане честит човек треба да прати пут змаја из првог хексаграма Ћиен. Дао честитог човека има четири различите фазе развоја, које се може упоредити с прве четири линије првог

¹ „Дао” је универзални закон и метафизички принцип по којем настају, развијају се и мењају сва бића и ствари. У *Промени Џоуа* Дао се дефинише као непроменљиви закон који је основ свих промена у космосу, а на доста места се говори о Даоу неба, земље и човека, где се дају објашњења о природи неба, земље и човека. Дао неба био би тиме небески закон – сви космички принципи које човек посматра, освешћује и потом користи у свом животу. Дао земље је кротак и мајчински – јер земља рађа и удомљује сва бића и ствари. Постоје три врсте Даоа човека о којима се дискутије у *Промени Џоуа*, а то су Дао честитог човека, Дао мудраца и Дао „малог човека”, о којима се говори у овом раду, с тим што се Дао „малог човека” (сјао рен – 小人) само наводи, у смислу како човек не треба да се понаша, док се детаљно описују Дао честитог човека и Дао мудраца. Дао се у српској и иностраној литератури врло често преводи као „пут”. У старијој литератури о кинеској филозофији, Дао је писан као Тао.

² Три узвишена у космосу представљају небо, земљу и човека.

хексаграма Ћиен. Пета линија првог хексаграма представља још више постигнуће, а то је кретање путем мудраца. Линија на врху овог хексаграма представља „надобудног змаја” (канглунг – 亢龍) – човека који је полетео превисоко, отишао је у крајност, и он више није представник ни пута честитог човека, ни пута мудраца. „Надобудни змај” зна само да напредује, а не зна да се повуче, зна да по сваку цену опстане, а не зна да умре, то је некадашњи мудрац који је отишао у крајност уображености и надмености. Пошто је он заљубљен у своју друштвену функцију, изгубио је меру и савест, а самим тим и престао да се креће путем правде. Из тог разлога, они који гаје високе идеале у својим срцима, након што постигну честитост или пут мудраца, треба да се труде да се не претворе у „надобудне змајеве”!

Хексаграм Ћиен, шест јанг линија, које се „читају” одоздо

Прва фаза развоја честитости је, у складу с првом линијом хексаграма Ћиен „скривени змај, не сме се олако деловати”. Човек у овој фази³ развоја честитости је моралан, али скривен, повучен и пасиван. Он не воли хвалоспеве других људи, још увек нема никакво постигнуће, али ни мало не жали због тога. Њему није неопходно признање спољашњег света, неуморно ради на себи како би постајао све јачи, истрајан је и доследан својим идеалима. У другој фази⁴ развоја честитости, „змај се појављује у пољу”. Честити човек овде има морала и талента, исправно се понаша, његове речи и дела пуна су врлине. Он се супротставља злу, цени искреност и добродушан је. Његова моралност и богато знање активно и позитивно утичу на друге људе. Он воли да учи и акумулира нова знања, зна да направи разлику између добра и зла, широкогруд је и испуњен човекољубљем. У трећој фази⁵, честит човек се налази у фази када „целога дана вредно ради”. Он вредно учи, истрајан је и трудољубив у послу, усавршава своју врлину и достиже све већа постигнућа. Одан је пријатељима. Он већ познаје праву меру ствари, и истовремено разумева

³ Почетна јанг линија, тј. прва линија одоздо. Пуне линије су јанг линије, а прекинуте на средини су јин линије. У хексаграму Ћиен, свих шест линија су у знаку јанга.

⁴ Јанг линија на другом месту одоздо.

⁵ Јанг линија на трећем месту одоздо.

значања тананих промена. Он је спознао своје идеале и циљеве и труди се да их активно остварује. Он следи пут правичности, шта год да ради. Најзад, последња фаза⁶ постизања савршенства у честитости је када змај „оклева да ускочи у дубоку воду”. Када се сусретне с недаћама, честит човек није забринут, он зна да ништа под капом небеском није трајно ни вечито, па ни проблеми. Навикавајући се на промене и непогодне ситуације, он челичи свој карактер, надајући се да ће благовремено повећати своје врлине и знања и постићи велике професионалне успехе. Да закључимо, ових неколико фаза представљају пут самокултивисања честитог човека, а пета линија описује раван великог човека тј. мудраца, који је духовно још развијенији од честитог човека.

Шта честит човек мисли о небу? „Текст тумачења” 14. хексаграма Дајоу који симболизује велику жетву каже: „Енергичан је и цивилизован, прилагођава се небу и у складу с њим обавља своје послове, зато постиже ‘велику лепоту’” [高1998: 131]. Симбол хексаграма Велика жетва представља комбинацију доњег триграма Небо и горњег триграма Сунце, који заједно симболизују врлине енергичности и цивилизованости. Гао Хенг, познати кинески јиђинголог из 20. века, сматра да овај симбол хексаграма уствари носи значење „човека који посматра и промишља небески Дао” [高1998: 131]. Честит човек жели да спозна небески Дао, како би се прилагодио небу и природним космичким променама. Уколико он успе да се прилагоди небу, у животу ће стећи „велику лепоту”. „Текст симбола хексаграма” Дајоу истиче: „Честит човек спречава зло и охрабрује добро, следећи небо улепшава живот” [高1998: 132]. У „Коментарима промене” истиче се важност савести, човекољубља и праведности. Ту се каже да небески Дао обухвата „највећу доброту”, а честит човек треба да негује своју врлину подражавајући небески Дао. У „Тексту тумачења” 25. хексаграма Ву ванг који симболизује поштење, каже се: „Велика ‘лепота’ и правичност, а све то у складу с небеском судбином. ‘Ко је непоштен, пропашиће, није корисно деловати’, када је дело непоштено како да га извршиш? Ако нема благослова неба, како да се изврши?” [高1998: 187]. Симбол хексаграма Ву ванг састоји се од унутрашњег триграма Грома и спољашњег триграма Неба и као такав симболизује врлину исправности и поштења. У складу с етиком честитог човека израженом у „Коментарима промене”, појединац треба да тежи истини и правди како би му живот био испуњен хармонијом. Шта год да ради, човек треба да се служи поштеним средствима, иначе ће изгубити наклоност небеске судбине и мораће да трпи Божију казну. Када је човек добродушан, његов живот постаје попут прелепог „уметничког дела”, а његова душа добија ванредну осетљивост и прозорљивост, тако да се он ускоро уздиже до нивоа мудраца. Из тог разлога, „Текст тумачења” 34. хексаграма Да цуанг који означава велику снагу гласи: „Онај ко је врло поштен, има моћ да сагледа праву ситуацију неба и земље” [高1998: 234]. Пошто је честит човек изузетно поштен, само он има моћ да на прави начин сагледа истину

⁶ Јанг линија на четвртном месту.

између неба и земље. Он се разликује од масе: већина људи је неискрена, и самим тим њихова перспектива је мутна, они обитавају у илузорној реалности. Једноставним речима, Дао неба и земље се разоткрива искреним људима, а *Промена Цоуа* много пута истиче принцип правичности и благонаклоности према другима како би показала да само честит човек који је искрен и доследан својим начелима може себи, другима и читавом друштву да донесе бољитак и благостање.

Честит човек такође треба да негује своју врлину скромности, која је исто тако у јакој вези с Даом неба и земље. „Текст тумачења” 15. хексаграма Ћиен⁷, који се бави врлином скромности, гласи: „Скромност, напредак. Дао неба се спушта надолу, формира све што постоји и рађа светлост. Дао земље је кротак и подиже се нагоре. Дао неба уништава претераност, а увећава скромност. Дао земље уништава претераност, а увећава скромност. Духови и богови осујећују претеривање и дају изобиље скромности. Дао човека се гнуша претераности и воли скромност. Човек који је скроман, ако је на високој позицији, биће славан, ако је на ниској позицији не може пасти још ниже, а то говори да ће ‘честит човек’ имати ‘позитиван исход својих дела’” [高1998: 136–137]. Позиција неба је најузвишенија, ипак оно је вољно да се спусти и да са земљом изроде ствари и бића. То показује да је небо веома скромно, упркос својој величини и високом положају. Ни земља није самодоволна, она је спремна да буде мајка свих ствари и веома пажљиво, посвећено и нежно окриљује и обгрљује све ствари. Честит човек свестан је скромности неба и земље, прати их и опонаша, и зато он није горд ни себичан, а у свему што ради је умерен. Честит човек има веома јаку самоконтролу, потпуно је превазишао егоизам и саможивост.

Текст симбола деветке на четвртом месту⁸ у 13. хексаграму Тунгрена – скупина људи гласи: „‘Срећа’ је условна и променљива” [高1998: 128]. Овај текст симбола линије уствари описује променљивост и превртљивост среће. „Срећа” је нестална, непоуздана, неухватљива, непредвидљива. Од старина па до данас, највеће питање човечанства је како освојити срећу. Ево шта се о срећи каже у „Коментарима промене”: „Право на срећу осваја се правдољубивим понашањем” [高1998: 417]. Да ли ћемо освојити срећу или бити скрхани несрећом зависи од наше моралне лепоте и правичности. Уколико неки човек истрајава у својој моралности, неће упадати у опасности. Ипак, смена среће и несреће, благостања и опасности дешава се и под утицајем природног закона Даоа неба. Честит човек треба да се држи средњег пута – врлине умерености и да увек буде скроман. Када у његовом животу наступи период несреће и опасности, честит човек треба да мирног срца „чека прави тренутак и тек онда ступи у акцију” [高1998: 428]. Људска свест о срећи и несрећи може се упоредити са свешћу о безбедности и опасности. Оба пара супротности, наиме, рефлектују закон небеских промена. У петом поглављу другог

⁷ Први хексаграм Ћиен 乾 и 15. хексаграм Ћиен 謙, мада су по изговору хомофони, међу њима постоји значајна разлика и у писању и у значењу.

⁸ Јанг линија на четвртој позицији хексаграма, рачунајући одоздо.

дела „Венца текста” се каже: „чак и када је владар безбедан, он не заборавља на опасност” [高1998: 430]. Тако и честит човек, чак и кад му је живот испуњен спокојем, срећом и благостањем, остаје опрезан и свестан опасности. Посматрајући небо, чека да се енергија јанга трансформише у своју супротност, јер чим се енергија јанга преокрене, и околности у животу честитог човека се могу променити из позитивних у негативне. На овај начин, честит човек се на време психолошки припрема за благовремено суочавање с променом, тако да и у хаотичном друштву и ратним околностима остаје смирен и хладнокрван, „спокојно прихвата судбину и стога се не секира ни око чега” [高1998: 386].

Онај ко је изабрао да се креће путем честитог човека, треба увек да обраћа пажњу на своје мисли, речи и дела. Мисли рађају речи, док речи рађају дела. Српски Свети отац Тадеј је раније изговорио: „Какве су ти мисли – такав ти је живот”. Честит човек треба да негује позитивне и оптимистичке мисли, јер је свестан да су мисли основа речи и дела. У „Венцу текста” се каже: „Честит човек живи у својој кући, говори о добрим стварима, и усклађен је с појавама које су од њега удаљене и хиљаду лија⁹, а да не говоримо о ближим појавама; честит човек борави у својој кући, али говори лоше, и тиме је у супротности с појавама које су од њега удаљене и хиљаду лија, а да не говоримо о ближим. Речи крећу од њега, а народ их само појачава. Нечије понашање се испољава у околини, а види се и у даљини. Речи и понашање су кључ испољавања честитог човека. Речи и понашање чине основу части и срамоте. Речи и понашање – њима честит човек покреће небо и земљу, и како би онда смео да буде неопрезан у погледу њих?!” [高1998: 391]. Речи и дела честитог човека директно утичу на небо и земљу. Из тог разлога, честит човек би прво требало да поразмисли о резултатима и још више последицама које могу да изазову његове речи и дела, па тек да потом дозволи себи акцију. Мисли, речи и дела честитог човека имају невероватну снагу. Стога честит човек има огромну одговорност, између неба и земље, као и пред самим космосом. Древни Кинези су рекли: „три пута размисли, па тек онда делај”, Срби и данас кажу „три пут мери – једном сеци”, а додала бих и следећу мудрост: „три пута размисли, па тек онда реци”. Небо, земља и космос заједно представљају органску целину. Сваки појединац учествује у процесу еволуције природе. Будућност космоса зависи од мисли, речи и дела свакога од нас појединачно. Пошто на земљи већ има тако много ниткова и зловних људи који су изабрали да следе Дао „малог човека”, дужност честитог човека је да и за њих надокнади космосу неопходну позитивну енергију, човекољубље и праведност.

Генерално говорећи, космичке дужности честитог човека су тежња човекољубљу, добротољубљу, борба за правду и истрајан рад на духовном самоуздизању. Пут честитог човека као концепт представља прагматичну фазу у процесу самоусавршавања. Када се честит човек усаврши до највиших граница, већина људи ће ту стати с радом на себи. Међутим, постоје

⁹ Јединица за дужину – један *ли* износи 500 метара.

и префињене душе које ту настављају да се прекаљују и челиче, тежећи томе да постану мудраци највишег степена и нивоа свести на планети.

ДАО МУДРАЦА

Постоје најмање два разлога зашто честит човек посматра небо: први је због личне радозналости, а други је да би спознао небеске законе и према њима усавршавао свој духовни живот. У тренутку када свој дух уздигне до највиших граница, честит човек постаје мудрац – шенгрен (圣人). Будући да се у тексту *Промене Џоуа* мудрац спомиње 38 пута, а понајвише у делу који се назива „Венац текста”, ауторка овог рада је склона да *Промену Џоуа* назове „Уводом у мудровање”, тј. приручником који пружа методологију самостварања мудраца. Најлепши опис мудраца у „Коментарима промене” је: „Човек с великим знањем и врлином усаглашава своју моралност с небом и земљом, просветљен је попут Сунца и Месеца, његове активности су усклађене с природним током времена, срећу и несрећу повезује с утицајем духова и божанстава. Када се покреће пре неба, небо не крши његова предсказања, када се покреће након неба, он поштује природни ток времена. С обзиром на то да му се ни небо не супротставља, шта тек рећи о људима, шта тек рећи о духовима и божанствима!” [高1998: 56]. Мада нас овако леп опис нагони да заборавимо на речи када схватимо значење, јавља се бојазан да нећемо успети да одгонетнемо сва значења овако лепог и дубоког описа; ипак вреди покушати: „Човек са великим знањем и врлином” приказује човека који је у потпуности овладао Даом, који је пробуђен и просветљен, а то је мудрац. То је онај појединац који је савршено отеловио морал неба, земље и човека, тј. онај који се савршено стопио у једно с небом и земљом. Он је до краја изучио небеске појаве, знамења и небески закон, и зато је он упознат с променама Сунца, Месеца и четири годишња доба, и научио је како да хармонизује све своје активности с природним токовима. Он природно и спонтано прихвата срећне околности, не опире се несрећи, а то је зато што он зна да су срећне и несрећне околности ништа друго до спољашње манифестације промена енергија јина и јанга у космосу. Мудрац је у пуној мери овладао променама неба, тако да је његово понашање увек непогрешиво, било да дела пре или после неба. Мудрац је постигао највиши ниво егзистенције, који укида границе ега и космоса. На тај начин мудрац је превазишао ограничења људске егзистенције. У комуникацији с другим људима он испољава искреност и моралност. Он акумулира знања о космосу како би осмислио своје овоземаљске активности у складу с космичким дешавањима. Све што он говори, мисли и ради у складу је с Даом неба. Овај опис мудраца је у вези с петом линијом хексаграма Ћиен и архетипом „змаја који лети небом”. Према схватању професора Лиу Ћинминга [文1998: 59], четири карактера 合 (хе) која носе значење „јединства” и која се појављују у изворном кинеском тексту чији је превод дат у овом пасусу такође се могу тумачити као претеча кинеског филозофског концепта „небо и човек су једно”.

Знања мудраца су свеобухватна и дубока. „Сазвежђа, која ‘висе’ с неба, говоре о срећи и несрећи, а мудрац их симболички приказује хексаграмима” [高1998: 405]. Древни мудраци већ су стекли богате увиде о небеским феноменима. Према позитивној или негативној симболици тих феномена креирали су хексаграме и осмислили њихова значења. Мудрац је неко ко пажљиво посматра небо и земљу, из чега произилази његово дубинско разумевање ствари и појава. Он поседује „сазнања о смрти и животу” [高1998: 386]. Зашто се овде смрт налази на првом месту, а не живот? Овакав редослед у наведеном цитату је у вези с приципом *Промене Цоуа* да сваки крај мора да води до новог повратка на почетак, што се посебно огледа у симболици и тексту хексаграма број 32 Хенг (трајање). У „Тексту тумачења” хексаграма Хенг се каже: „Дао неба и земље је вечит и бескрајан... мудрац је истрајао на свом путу и тако ствара поредак под небом” [高1998: 224]. Једино мудрац зна да се смрт и живот вечито смењују, он зна да је Дао неба и земље вечит, и зато се он не плаши ни да умре ни да живи, управо зато што он зна да су „смрт–живот” и „вечност” синоними. Када нека ствар или појава одумре, она се трансформише у другу ствар или појаву. Континуитет умирања и рађања свих бића и ствари је континуитет вечности космоса. Мудрац је већ превазишао границу смрти и живота, стопио се у једно с вечитим космосом. Када се у *Промени Цоуа* каже да он „познаје духове и божанства” ту се заправо мисли да је он у потпуности спознао трансформације јина и јанга. Мудрац је сличан небу и земљи и стога он никад не делује у супротности с Даом неба и земље. Када дела, он увек дела тако да његове активности користе свим бићима и стварима под капом небеском, и зато он никад не греши, никада не претерује у стварима, у свом срцу носи универзалну љубав према небу, земљи, људима и свим бићима. Послушно следи закон небеске и земаљске промене, и зато се у *Промени Цоуа* каже да њега „краси узвишена мудрост, учтивост и понизност, узвишена покорност небу и учтиво праћење земље” [高1998: 390].

Када би владар једне земље био спреман да крене путем мудраца, тада би цео космос – укључујући земљу, небо и целокупно друштво имало неизмерно велику корист од тога. У „Тексту тумачења” 22. хексаграма Би (украш) се каже: „Тврдо и меко¹⁰ се преплићу, стварајући небеске шаре. Цивилизованост и церемоније стварају друштвени систем. Владар посматра небеске шаре како би установио редослед временских промена; он посматра људску културу како би направио поредак под небом” [高1998: 172]. Улога и задатак владара је да пажљиво посматра дешавања у космосу и у људском свету, како би могао да усаглашава развој људског друштва са захтевима небеског Даоа. Владар који поседује моралност и врлине мудраца моћи ће да успостави равнотежу неба, земље и космоса и да трајно одржава узвишену хармонију природе.

На основу свега овога, видимо да и честит човек и мудрац имају веома позитиван утицај на космос и људску заједницу. Како да онда уопште

¹⁰ Тврдо је синоним *јанџа*, а меко – *јина*. Јин је пасивна, женска енергија космоса, а јанг – активна и мушка енергија космоса.

направимо разлику између честитог човека и мудраца? И честит човек и мудрац овде наслеђују од космоса четири основне врлине – добротољубље, лепотољубље, човекољубље и правдољубље. Из тога видимо да разлика између честитог човека и мудраца није тако велика. Ипак, честит човек је више окренут овоземаљским проблемима, он је практичан, вредан, исправно делатан, он је креативан у сфери материјалне егзистенције. Ако бисмо хтели да га одредимо кроз пресек хексаграма, честит човек био би представљен другом линијом, а то је линија која симболизује савршеног човека у земаљској, материјалној сфери. Док је с друге стране мудрац усредсређен на небо, он више тежи духовној мудрости, мистичном и тананом, јер је он стваралац и заштитник духовне сфере. У пресеку хексаграма, мудрац је симболизован петом линијом, то је позиција савршеног човека у духовној сфери – мудраца који је постао једно с космосом. У погледу мудрости, знања и духовности, честит човек не може се поредити с мудрацем. У 10. поглављу првог дела „Венца текста” каже се: „Таква је *Књи́га њромене*, и зато мудрац проучава њену тајанственост и удубљује се у најтананије” [高1998: 401]. *Промена Цоуа* је описала четири врлине мудраца и објаснила како мудрац, проучавајући најтајанственије и најтананије промене може да овлада најсвеобухватнијом мудрошћу. Мудрац је онај који разуме космичку енергију, космичке шаре, космичке симболе, суштину космичких промена, узроке настанка космоса, тајанственост и тананост космоса, космичку свест и космичке законе. Другим речима, мудрац је онај који успева да схвати мистичну врлину и доживи просветљење сједињавањем с космосом.

БЛАГОТВОРНОСТ ХАРМОНИЈЕ НЕБА И ЧОВЕКА

У овом поглављу разматраће се како хармонија неба–космоса и човека утиче на сва бића и ствари. Под појмовима „бића и ствари” овде се мисли на све што постоји, тј. на биљке, животиње и биосферу као целину. У овом систему, човек игра улогу посредника између неба и земље. Овде појам „човека” означава човека као појединца али и човека као представника целокупне људске заједнице. Космос или небо има кинеско традиционално значење неба као претка човека, које као такво бива основ човековог морала и врлине и извор квалитета човечности.

Кинески мислиоци почели су да промишљају о концепту јединства неба и човека још од прећиншког периода¹¹. „Небо и човек су једно” означава да се човек стопио с космосом и природом, а то поново подразумева да је однос космоса и човека хармоничан, а не непријатељски. Кроз историју, кинески научници су волели природу и бринули о њој, нису желели да експериментишу с њом и да је вештачки мењају. Они су према природи одувек осећали страхопоштовање и дивљење. Вероватно из разлога оваквог односа према природи, кинеска наука – у односу на западну – узела је други развојни правац, па, према оцени неких западњака,

¹¹ Период пре династије Ђин, пре 3. века п. н. е, тј. пре првог уједињења Кине.

није значајно напредовала у односу на западну науку, тј. на Западу су је углавном сматрали заосталом и неразвијеном. То је све из разлога што кинески научници никада нису тежили да кроте и освајају природу, већ су сматрали да човек и природа чине органско јединство, самим тим људи треба да воле и чувају природу. Мирко Гаспари [Gaspari 1986: 26] сматра да су природа, човечанство и друштво један међупрожимајући континуум, а он ову врсту континуума назива „психо-социо-космичким паралелизмом”. Након што човек освести повезаност и међузависност микро- и макрокосмоса, он више никада неће моћи да дозволи себи да неодговорно поступа према небу, земљи и свим стварима и бићима око себе. Равнотежа неба и човека афирмише човеково право учествовања у процесу креације између неба и земље. У свом раду, Гаспари говори о кључним питањима овог односа, као што су: да ли човек може да учествује у процесу вештачког мењања природе, а да при томе не утиче негативно на холистичку равнотежу система неба, земље и свих бића? Да ли се људска свест може уздићи на ниво „космичке свести” – оне свести која човеку омогућава да себе осећа делом космичке целине, тј. свести која човеку пружа осећај органског јединства с природом и космосом? Да ли је човек у могућности да превазиђе онтолошки дуализам између духа и материје? Оваквим питањима се у данашње време дубински бави екософија, а основне претпоставке еколошке филозофије [Gaspari 1992: 13] су: 1) цео свет треба да одбаци западни антропоцентризам, те да га замени биоцентричношћу и космоцентричношћу, 2) да се окрене добровољној понизности и скромности или другим речима добровољном одрицању, 3) треба да поштује живот и разноврсност биосфере и да воли своју природну средину. Суштински гледано, све ове претпоставке већ више од два миленијума чине језгро кинеске филозофске мисли. Међутим, агресивност западне цивилизације и њене окрутне методе натерале су читав свет да прихвати горе поменути антропоцентризам, јер ко га не прихвати, суочава се с опасношћу сукобљавања са Западом, економским и ратним претњама западних сила.

Како изгледа савремена људска цивилизација? Њене вође понашају се као да је човек апсолутни власник природе. Врх пирамиде претензија западне цивилизације чине глобализација, материјалистичка култура и технократија. Криза животне средине која је актуелна на целој планети последица је западне доминације и актуелног капиталистичког система вредности. Човечанство претерано уништава природу и исцрпљује природне ресурсе. У данашње време, све вештачке ствари које је измислио човек углавном имају негативно дејство на природу, па и на здравље самог човека. Злоупотреба природних ресурса, геоинжењеринг – вештачко манипулисање климом, индустријализација, хиперурбанизација и нуклеарне катастрофе довеле су до озбиљног губитка равнотеже природне средине, до загађења и погоршања услова живота на планети. Природне катастрофе су показатељ да и планета Земља пружа отпор човековим неприродним дејствима. Честе сензационалистичке приче о скором смаку света и судњем дану су показатељ да је људској колективној свести

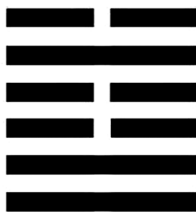
јасно да је човечанство кренуло странпутицом. Осим тога, глобална опседнутост материјализмом и конзумеризмом изазвала је деградацију, отуђење и опредмећивање људске суштине. Несавесни, неумерени конзумеризам и купохोलизам учинили су да се наша лепа мајка Земља претвори у гигантску канту за смеће. Чак ни небо није поштеђено, него космичким просторствима око Земље лете вештачки сателити над којима нико нема контролу, никад се не зна када ће и коме пасти на главу! Савремена људска цивилизација има застрашујуће ружно лице. Потребно је тренутно буђење и освешћење: одговорност за заштиту природе задатак је и обавеза сваког појединца на планети. То је питање опстанка земље и свих бића на земљи и, наравно, истовремено и питање опстанка човечанства.

Лидери савремене цивилизације веома подсећају на „надобудног змаја” из хексаграма Ћиен. Они потпуно погрешно схватају своју космичку одговорност, декадентни су и злоупотребљавају своју улогу хармонизатора и модератора природе. Савремена цивилизација с лицем „надобудног змаја” је незасита, егоистична, зна само да „напредује”, а не зна кад да стане и повуче се како се не би отишло у крајност.

Како би се могла искористити мудрост *Промене Цоуа* зарад спасења и опстанка болесне цивилизације? Да ли *Промена Цоуа* познаје тајну успешног решавања проблема заштите животне средине? Да ли многобројне изреке повезане са честитим човеком и мудрацем, осим декларативне вредности имају и практичну употребљивост? Човекова улога није да прекомерно искоришћава и троши све што му је доступно у природи, него је његова сврха да помогне свим живим бићима да се рађају и да направи хармоничан поредак природе и космоса. У том смислу понашање владара је изузетно важно. Познати савремени јиђинголог, професор Џенг Вангенг [邦1987: 66] истиче концепт „усаглашавања неба и човека” у *Промени Цоуа*. У „Тексту симбола” II хексаграма Таи, који представља хармонију и напредак, каже се: „Владар с мером извршава природни закон, помаже природним појавама да се манифестују, како би владао народом” [高1998: 113]. Улога владара једне државе би била да поштује Дао неба и земље, јер само таквим ставом и понашањем поспешује нормалан развој природе и свих бића која се у њој рађају. Истовремено, оваквим понашањем владар поспешује и квалитетан живот народа и бољитак читавог друштва. Владар који је испуњен љубављу и бригом према природи и народу којим влада, у стању је да обезбеди боље услове и напредак своје државе, која временом постаје попут рајског врта. Стварање хармоничне државе и света – то је посао и обавеза мудраца, и зато је најбоље решење да мудрац буде изабран за владара. Препознајемо да су ставови о владару-мудрацу који се износе у *Промени Цоуа* веома блиски са ставовима Платона који сматра да је врлина владара мудрост и да је најбоља држава она у којој владају филозофи односно мудраци. А какву ситуацију имамо у савременом свету? Владари држава савременог света су већином корумпирани, неморални и декадентни „надобудни змајеви”.

Проучавањем *Промене Цоуа*, увиђамо да је ово дело препуно мудрости које нам могу помоћи и у решавању проблема нарушене равнотеже

и дисхармоније у природи и друштву. Квалитети које наглашава ово древно дело зарад успостављања равнотеже у космосу, су пре свега скромност и умереност у свему што радимо. Човечанство је дужно да тежи умерености у коришћењу природних богатстава – дакле да научи да штеди. Темом штедње бави се 60. хексаграм Ћие, који се преводи као економичност, штедљивост и умереност.

60. хексаграм Ћие који симболизује економичност, штедљивост и умереност

Садржај овог хексаграма учи човека како да рационално користи природне ресурсе. За савременог човека веома је корисно да схвати значење овог хексаграма и да се замисли над њим. Промисљањем овог хексаграма посебно би значајне увиде могли да стекну владари држава, који би пре ступања на власт требало детаљно да проуче и схвате дубоку мудрост овог хексаграма. У „Тексту тумачења” овог хексаграма се каже: „...Умереношћу неба и земље настају четири годишња доба. Владар је економичан и дисциплинован, не разбацује се државним благом и не чини штету народу” [高1998: 357]. Захваљујући умерености неба и земље, долази до нормалне смене пролећа, лета, јесени и зиме. Владар који обраћа пажњу на умереност Даоа неба и земље, опонаша Дао неба и земље и сâм негује врлину умерености, тако да не расипа богатство које припада држави и народу, не експлоатише народ, нити исцрпљује природне ресурсе. Текст хексаграма Ћие нас учи процесу стицања свести о штедњи који има неколико стадијума. Текст шестице на трећем месту¹² – „човек који не уме да штеди, зато уздише; нема штете” [高1998: 358] приказује човека који није економичан, али је већ постао свестан како му ова лоша навика ствара тешкоће у животу, и зато његов уздах показује да се каје, те да је спреман да се промени, тако да је крајњи коментар текста ове линије да „нема штете”. Он је спреман да одмах крене с одрицањем од својих лоших навика, тако да ће у будуће да се ослободи губитака који су њихова последица. „Текст симбола” шестице на четвртм месту¹³ говори: „Врлина спокојне штедње” – духовни напредак” [高1998: 359]. Човек који је вољан да „жртвује” свој егоизам и жудњу за потрошњом, који је спокојан и миран у души, и потпуно хладнокрван према поседовању

¹² Јин линија на трећем месту одоздо.

¹³ Јин линија на четвртм месту одоздо.

материјалних ствари, је неко ко је успео да се уздигне на виши духовни ниво и да постигне стање без жеља. Спремност на жртвовање свог ега и својих жудњи тумачи се као врлина. Слика деветке на петом месту¹⁴ је човек којем је „задовољство да штеди, срећа, биће награђен у будућности” [高1998: 359]. Човек који радо штеди, је веома срећан и чека га награда и постигнуће у перспективи. Ова линија нам сугерише да треба активно да штедим, јер ће нам штедња донети духовно задовољство. Ако неко води скроман и штедљив живот, временом ће имати све мање проблема, такође ће имати много више слободног времена, које ће моћи да посвети своме духовном усавршавању. Временом ће такав појединац више и ценити духовне вредности. Поруку текста ове линије треба да чује цео савремени свет. Ова порука је изузетно актуелна у овом периоду када се светска цивилизација суочава с економском кризом без председана. Лидери свих земаља света требало би да траже инспирацију за владање државом управо у тексту деветке на петом месту! Онај ко нерадо штеди, суочиће се с последицама и стањем „надобудног змаја”. „Текст симбола” шестике на врху¹⁵ каже: „Не воли да штеди, несрећа, залутао је у ћорсокак” [高1998: 360]. Онај ко није спреман да штедљиво користи природна богатства, чека га несрећа у будућности. Он није изабрао ни пут честитог човека, ни пут мудраца, већ је кренуо путем „малог човека”¹⁶. „Залутао је у ћорсокак”, другим речима, он нема излаза, недостатак врлина штедње и економичности води га у потпуни мрак и пропаст.

Да ли се и савремено човечанство налази у стадијуму беспућа симболизованог јин линијом на врху овог хексаграма? Није ваљда да се оно не труди да иде путем честитог човека или путем мудраца? Није ваљда да савремен човек зна само за конзумерство, а не занима га како да чува и негује природу и сва друга бића у њој? Није ваљда дошло до тога да савременог човека занима само стомакоугађање, док је потпуно запустио своју духовност? Замислимо на тренутак када би древни мудрац дошао да посети савремени свет, шта би он тада помислио? Колико дуго би он успео да опстане у данашњем свету? Можда је разлог што је данас филозофија мртва, како тврди Стивен Хокинг (Stephen Hawking), тај што су филозофи схватили да овакав свет нема будућности, па у својој немоћи да било шта промене, на крају су одустали од филозофирања?!

ЗАКЉУЧАК

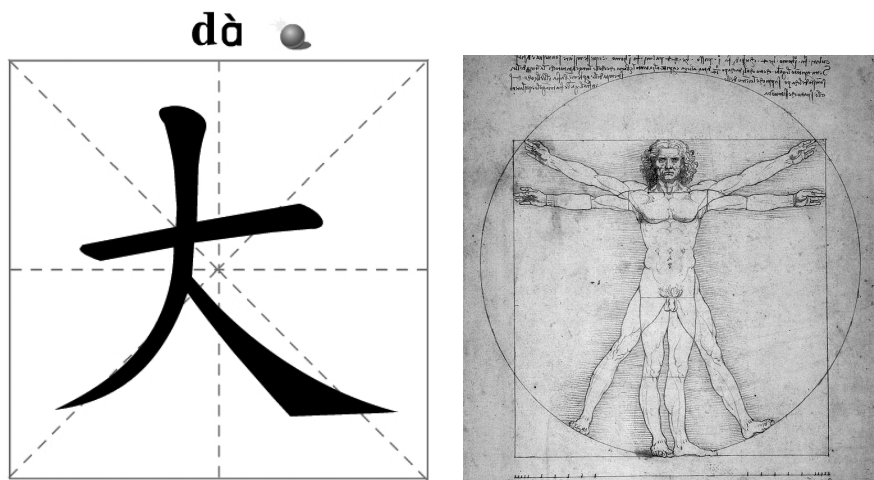
Када посматрамо кинески карактер „天” (тиен) са значењем „небо” видимо његову сличност и повезаност с карактером „大” (да) „велики”, који уствари изгледа као човек с раширеним рукама и ногама, попут Витрувијевог човека кога је Да Винчи нацртао у 15. веку. Велики човек је кључ решења загонетке квадратуре круга, његове савршене материјалне

¹⁴ Јанг линија на петом месту одоздо.

¹⁵ Јин линија на врху хексаграма.

¹⁶ „Мали човек” у кинеској филозофији показује неког ко је зао и без знања, никоговић, као супротност честитом човеку.

и духовне пропорције успевају да направе хармонију круга и квадрата. Истовремено, и у кинеској древној космологији се каже: „небо је круг, а земља квадрат”. Лао Це је сматрао да је „небо велико, земља велика, а и човек је такође велики”. Велики човек, чија је глава спојена с небом (дакле човек који је синхронизован с небом) чини горе поменути карактер „неба”, а небо је на почетку развоја кинеске филозофске мисли било врховно божанство и најстарији предак људског рода. Шта све ово значи? Кроз процес хармонизације неба и земље, човек постаје велики, тј. све-човек, дакле Бог.

Сличност кинеског карактера „大” (да – „велики”) и Витрувијевог човека

Концепт „небо и човек су једно” у нешто другачијој форми појављује се у *Промени Цоуа*, те се може рећи да је он у објашњењу пете линије првог хексаграма Ћиен у виду четири „јединства” уствари претеча овог концепта. Овде се јединство мудраца тј. „човека с великим знањем и врлином” и неба приказује нивоом духовног развоја мудраца: он усаглашава своју моралност с небом и земљом, постигао је просветљење – врхунску доброту и духовни сјај попут Сунца и Месеца који греју и оплемењују све људе у његовој околини, али и читав универзум. Јединство неба и човека – мудраца огледа се и у савршеном осећају за прави тренутак када наступа срећа – када треба деловати, односно несрећа – када се треба повући и мировати зарад потоњег напредовања. Човек који се уздиго на духовни ниво мудраца савршено је синхронизован с природним током времена. Задатак сваког од нас је да дамо све од себе, крећући се путем честитог човека и мудраца, те покушамо да се уздигнемо до највиших висина одговорности за природу, друштво и читаву Васељену, и, на крају – за саме себе.

ЛИТЕРАТУРА

- 高,亨.周易大传今注. 济南: 齐鲁书社, 1998 (Гао, Хенг. *Савремено тумачење коменџара Промене Цоуа*. Издавачка кућа Тилу, Ђинан 1998).
- 金,景芳.周易讲座.桂林: 广西师范大学出版社, 2005 (Ѓин, Ѓингфанг. *Предавања о Промени Цоуа*. Издавачка кућа Педагошког универзитета у Гуангсију, Гуилин 2005).
- 康,学伟.论《周易》的“天人合一”思想.社会科学战线. Књ. 4 (2008): 27–30 (Канг, Сјуеуеи. Разматрање учења „Небо и човек су једно” у „Промени Цоуа”, *Фронти друшћивених наука*. Књ. 4 /2008/: 27–30).
- 刘,金明.日新之谓盛德,生生之谓易——论《周易》“天人合一”观中“天”与“人”的结合点.周易研究. 3 (1998): 59–68 (Лиу, Ѓинминг. Свакодневно мењање назива се напредном врлином, непрекидно рађање назива се променом – Разматрање повезаности неба и човека у концепту „небо и човек су једно” у „Промени Цоуа”. *Испраживање Промене Цоуа*. св. 3 /1998/: 59–68).
- 谢,宝箴.周易智慧——宇宙的模式.广州: 花城出版社, 2005 (Сје, Баошенг. *Мудроси Промене Цоуа – космички маџрикс*. Издавачка кућа Град цвећа, Гуангџоу 2005).
- 曲,文忠; 张忠、纪德洲. 论《周易》“天人合一”的整体性思维方法.莱阳农学院学报 (社会科学版). књ. 18, св. 1 (2006): 63–66 (Ћу, Венцунг; Цанг Цонг и Ѓи Децоу. Разматрање методологије холистичког мишљења „небо и човек су једно” у „Промени Цоуа”. *Часопис њољојривредноџ инсџиџиуџа у Лајџуену /за друшћивене науке/, Књ. 18, св. 1 /2006/: 63–66).*
- 冯,时.中国古代的天文与人文.北京: 中国社会科学出版社, 2006 (Фенг, Ш'. *Небеске царе и људска култура у древној Кини*. Кинеска издавачка кућа за друштвене науке, Пекинг 2006).
- 郑,万耕.《易传》天人观浅析.孔子研究. књ. 1 (1987): 62–66 (Ценг, Вангенг. Анализа концепта неба и човека у „Коментарима промене”. *Проучавање Конфуџија*. Књ. 1, 1987: 62–66).
- 张,汉.略论《周易》天人合一之旨.中华文化论坛. књ. 4 (1994): 96–98 (Цанг, Хан. Разматрање сврхе учења „небо и човек су једно” у „Промени Цоуа”. *Форум о кинеској култури*. Књ. 4, 1994: 96–98).
- 李,申.什么叫“天人合一”——资料与说明.东方国际易学论坛. <http://www.guoxue.com/lwtj/content/lishen_trhy.htm> 18. 11. 2004 (Ли, Шен. Шта значи концепт „небо и човек су једно” – материјали и објашњења. *Оријентално-интернационални форум јуџинџолоџије*. 18. 11. 2004).
- Gaspari, Mirko (1986). Individualizam i holizam u kineskoj filozofiji. *Kulture istoka – časopis za filozofiju, književnost i umetnost istoka*. 9: 24–26.
- Gaspari, Mirko (1992). Ekosofija i azijska filozofija. *Kulture istoka – časopis za filozofiju, književnost i umetnost istoka*, knj. 32: 11–14.

THE UNITY OF HEAVEN AND MAN: ANCIENT CHINESE CONCEPT OF
THREE PROPERTIES OF THE UNIVERSE – IN THE CHANGE OF ZHOU

by

NATAŠA KOSTIĆ

Megatrend University, Faculty of International Economics
Bulevar umetnosti 29, Belgrade, Serbia
natasa_kostic@yahoo.com

SUMMARY: This paper uses a completely innovative point of view to analyze *The Change of Zhou* – a comprehensive ancient Chinese philosophical work, which is composed of well-known *Book of Change* and its philosophical commentaries, so called *The Commentaries of Change*. The chapters of *The Commentaries of Change* like “Jicizhuan”, “Tuanci” and “Xiangci” are quoted in this paper and their meaning is explained, which is important for understanding the ancient Chinese cosmological concept of “the Unity of Heaven and Man”.

According to the Chinese perception of the Universe – Heaven, Earth and man are holistically connected and interdependent. Man is considered to be responsible for all his actions and it is emphasized that even the most trivial human activity causes the changes in the whole cosmic order. A human being is born not to indulge in carefree pleasures, but to choose himself a goal of spiritual growth i.e. self-cultivation through the stages of *honest man* (junzi), and *wise man* (shengren). He should also endeavor to establish and maintain harmony with nature and thus have a beneficial effect on all the beings and things in nature.

KEYWORDS: Heaven, Universe, honest man, wise man, Dao, *The Change of Zhou*, *The Book of Change*